

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ-ЮРИСТА

Михайленко О.В.

У статті проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми формування професійних якостей майбутнього фахівця-юриста. Розглянуто становлення професії юриста та її основні характеристики. Визначено необхідні професійні якості, якими повинен володіти майбутній фахівець-юрист. Зазначено проблемні питання, які потребують вирішення.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України в різноманітних сферах життєдіяльності, вихід її у європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії вимагають певних трансформацій у професійній підготовці майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах.

Специфіка навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів полягає у підготовці фахівців певного профілю відповідно до нахилів студентів і потреб народного господарства. Особливе місце у цьому процесі посідає професійна підготовка майбутніх юристів.

Теоретико-методологічні основи формування професійних якостей майбутніх юристів закладені працями С.А.Беличєвої, Л.И.Беляєвої, А.В.Буданова, П.Д.Біленчука, І.В.Бризгалова, Г.В.Гребенькова, С.Д.Гусарева, А.С.Кобликова, А.П.Опурова, С.М.Пелипчака, О.Ф.Смакуна, С.С.Сливки, О.Д.Тихомирова, Д.Г.Фіолєвського, О.Б.Шмоткіна, Г.Х.Яворської та ін.

Метою статті є аналіз сучасного стану дослідження проблеми формування професійних якостей майбутніх юристів та основні тенденції її розвитку. При цьому слід зазначити, що система формування професійних якостей майбутніх юристів у вищих навчальних закладах, пройшовши складний період становлення нашої держави, збережена та впевнено розвивається.

Перш ніж розглядати професійні якості, якими повинен оволодіти майбутній фахівець-юрист, необхідно розглянути становлення цієї професії та основні її характеристики.

Так, П.Д.Біленчук та С.С.Сливка у своїй праці зазначають, що професія юриста – одна з найдавніших у людському суспільстві. Спочатку роль знавців права виконували старші досвідчені і найбільш авторитетні, здібні члени громади, рядові старійшини, жерці, "волахи", служителі релігійного культу, а пізніше – духовенство (єпископи, священики). Із часом виникла потреба мати окрему групу людей, яка б займалася правотворчою діяльністю й охороною громадського порядку. Велика увага приділялася тлумаченню правових норм, вирішенню різноманітних конфліктів та суспільних проблем. Ці питання належали до компетенції елти, яка стала прототипом сучасних юристів та представників деяких інших професій.

Вони вказують, що слово "юрист" грецького походження, в літературній українській мові існує слово "правник", а в розмовній мові – "правовик", "закожник". Так чи інакше ці слова характеризують особу як фахівця з правознавства, в галузі права, що вміє логічно, стисло та конкретно мислити і якого готують у вищих закладах.

На сьогодні юристів готують в університетах, інститутах, середніх спеціальних навчальних закладах, а основи права викладають багатьом майбутнім спеціалістам інших професій. Фах юриста нині став таким популярним, що без нього не може обійтися жодна галузь народного господарства, апарат державного управління, місцевого самоврядування, не кажучи вже про законодавчу владу чи приватні структури [2, с. 167–168].

Слід підкреслити, що "юрист – це спеціаліст, який має юридичні знання, причому не загальні відомості з права і держави, а професійні, тобто фундаментальні та спеціалізовані знання" [3, с. 22].

Для загальної характеристики професії юриста необхідно визначити низку ознак, які дадуть можливість висвітлити те особливе, що відрізняє її від інших професій. Зокрема, С.Д.Гусарев та О.Д.Тихомиров характеризують юридичну професію такими рисами:

- *масовість юридичної професії*, що виявляє наявність великої кількості спеціалістів (прокурори, адвокати, судді, слідчі та ін.) у межах юридичної професії, які виконують велику кількість юридично значущих дій, вирішують щодня сотні тисяч юридичних справ, життєво важливі проблеми, задовольняють потреби суспільства;

- *елітність*, адже виконувати юридичну роботу можуть не всі, хто бажає, а лише ті особи, які володіють відповідними знаннями та навичками. Враховуючи недостатню кількість у нашій країні кваліфікованих спеціалістів-юристів, постійно зростаючу роль права та юридичної процедури, престиж юридичної роботи та юридичного навчання можна говорити про елітний характер юридичної професії;

- *особлива відповідальність*, оскільки від діяльності юриста залежить доля людини, благополуччя сім'ї, її майнової стан, економічний розвиток суспільства. Помилки в роботі юриста – це пряма загроза суспіль-

ним інтересам, що охороняються правом. За свої помилки кожний юрист несе особисту відповідальність. Однак слід зробити акцент на відповідальності позитивній, яка полягає у свідомому ставленні до своєї роботи, що забезпечує її високу якість;

- *конфліктність*, бо юридична діяльність дуже часто здійснюється на перетині протилежних інтересів позивача – відповідача, обвинуваченого – потерпілого, правопорушника – співробітника правоохоронного органу тощо. Наявність подібних суперечностей у професійній діяльності юристів зумовлена протилежністю індивідуальних потреб та інтересів. Тому в багатьох випадках юридична діяльність здійснюється на основі компромісу із суспільством та його представниками;

- *інтелектуальна привабливість*, коли в ході вирішення юридичної справи юристу доводиться застосовувати загальні вимоги правової норми до конкретної життєвої ситуації шляхом прийняття відповідного рішення. Це передбачає необхідність прогнозування подальшого розвитку подій, моделювання можливих ситуацій, визначення засобів для їх попередження, що свідчить про інтелектуальне напруження юридичної роботи;

- *колективність праці*, де поряд із принципами самостійності, індивідуальної відповідальності, процесуальної незалежності багато в чому виявляється колективний характер у роботі юристів. Значна кількість рішень приймається не від імені конкретного виконавця, а від імені органу держави або всієї держави, що свідчить про колективність вироблення, прийняття та забезпечення реалізації рішення. Отже, юридичні установи можуть виконувати свої функції лише в тісному контакті та взаємодії [5, с. 45–46].

У свою чергу, І.В.Бризгалов наділяє юридичну професію такими основними характеристиками:

1. Це гуманна професія, тобто спрямована насамперед на забезпечення прав і свобод людини:

- створення організаційних умов для їх реалізації;
- охорону прав і свобод від їх порушень;
- захист прав і свобод у випадку їх порушень;
- відновлення порушених прав і свобод.

2. Це соціально значуща професія, тому що пов'язана з державою і правом, важливими соціальними явищами, при цьому часто юристи мають великі повноваження.

3. Це високоінтелектуальна професія, оскільки повинна охоплювати всі сфери життя суспільства з урахуванням складних заплутаних юридичних проблем.

4. Це творча професія, оскільки пов'язана з вирішенням нестандартних юридичних ситуацій, при цьому "творчість" не повинна виходити за межі права, що потребує від юриста ще більшого мистецтва у розв'язанні юридичних проблем.

5. Це точна професія, тобто вона є діяльністю, яка спирається на конкретні юридичні факти при точному дотриманні законодавства для отримання конкретного результату.

6. Ця професія має організований характер, тому що завдання юриста полягає в організації дотримання юридичних заборон, виконання обов'язків, використання прав.

7. Ця професія має велику свободу і самостійність, оскільки без них неможливо вирішити складні нестандартні ситуації, які виникають у діяльності юриста, але ця свобода повинна перебувати в межах закону.

8. Це відповідальна робота, оскільки завжди пов'язана з долею людей, і помилок не повинно бути [3, с. 22–23].

Отже, основні характеристики юридичної професії полягають у гуманності, високоінтелектуальності, творчості, точності, самостійності та відповідальності.

Щоб краще зрозуміти професійні якості, якими повинен володіти справжній юрист, необхідно розглянути також і види юридичної діяльності.

Зазначимо, що "будь-яка діяльність, що здійснюється в соціальному середовищі та має певну спрямованість, повинна розглядатися не тільки з погляду її змістовності або середовища, в якому здійснюється, а й з інших боків – наскільки це може її охарактеризувати як соціальне явище та визначити практичну цінність для певної групи суб'єктів (суспільства в цілому). Тому, характеризуючи діяльність юридичну, необхідно мати на увазі, що вона здійснюється в досить специфічному соціальному середовищі, спрямована лише на ті об'єкти, що перебувають під захистом права як певна система соціальних цінностей" [5, с. 32].

Визначення видів юридичної діяльності залежить від того, який критерій взяти за основу класифікації. В аспекті науково-дослідницького інтересу О.В.Шмоткін виділяє такі види юридичної діяльності:

- "за змістом: консультування, тлумачення, виступи в юридичних установах, ведення юридичної справи тощо;

- *за професійною спеціалізацією або за суб'єктами здійснення*: адвокатська, слідча, прокурорська, судова, консультативна, виконавча, нотаріальна;

- *за соціальними сферами*: юридична діяльність у сфері економіки, політики, в духовній сфері;

- *за кількістю уповноважених осіб, що здійснюють розгляд юридичної справи*: індивідуальна (одиноособова), колегіальна (колективна);

- *за змістом інтелектуальної роботи*: пізнавально-пошукова, організаційна, реконструктивна, рестраційна, комунікативна" [10, с. 27].

Найбільше практичне значення має класифікація видів юридичної діяльності за спеціальностями, які відображають зміст окремих професійних напрямів юридичної роботи. Так, С.Д.Гусарев та О.Д.Тихомиров виділяють такі види юридичної діяльності за спеціальностями:

- *суддівська діяльність*. Професія судді є однією з найбільш складних юридичних професій. Як носіїв державної влади виключно судді надається право на здійснення правосуддя, що передбачає високий рівень професіоналізму й особистої відповідальності за прийняття справедливого рішення у конкретній юридичній справі. Діяльність судді в загальному плані – це не тільки втілення в життя духу і букви закону, відновлення порушеного права, а й утілення соціальної справедливості, підтримка та забезпечення загальносоціальних цінностей;

- *прокурорська діяльність*. Завданням прокурорської діяльності є здійснення контрольно-наглядових функцій. Основним завданням прокурорського нагляду за додержанням законів є всебічне утвердження верховенства закону, зміцнення правопорядку і захист суспільних відносин від протиправних посягань;

- *слідча діяльність*. Основним призначенням слідчої діяльності є розслідування злочинів. Діяльність слідчого характеризується високим рівнем відповідальності, а також надмірним рівнем емоційного напруження. Слідча діяльність передбачає виявлення елементів творчості у ході пошуку об'єктивної істини;

- *адвокатська діяльність*. Адвокатська діяльність забезпечує такими видами юридичної допомоги: надання консультацій та роз'яснення з юридичних питань, усних та письмових довідок щодо законодавства; складання за дорученням своїх клієнтів скарг та інших документів, що мають правове значення для справи; здійснення представництва в суді або інших органах держави шляхом особистої присутності, надавання юридичної-допомоги підприємствам, організаціям, установам у питаннях правового забезпечення їхньої діяльності, допомога в організації підприємництва та ін.;

- *нотаріальна діяльність*. Нотаріальна діяльність полягає у засвідченні та оформленні різних юридичних актів (договорів, заповітів, довіреностей тощо);

- *юридична консультативна діяльність*. Юридична консультативна діяльність – це професійна діяльність юристів, фахівців із різних галузей права, основною функцією яких є правове забезпечення різноманітних форм та методів діяльності тієї організаційної структури, яка користується правовими послугами юрисконсульта;

- *юридична виконавча діяльність*. Основним завданням державної виконавчої служби є своєчасне, повне і неупереджене примусове виконання рішень суду та інших органів.

Отже, визначення видів юридичної діяльності залежить від критеріїв, які покладені в основу їх класифікації.

Розглянувши історію професії юриста та види юридичної діяльності, ми можемо перейти до професіограми юридичних професій.

Зазначимо, що "професіограма – це опис відносно стабільних якостей особистості, які необхідні для ефективної професійної діяльності" [8, с. 416].

У професіограмах юридичних професій О.Ф.Скаун виокремлює наступні основні аспекти професійної діяльності юриста:

1) соціальний – полягає у необхідності прийняття соціально значущих рішень у процесі тлумачення та реалізації правових норм, в умінні виступати в ролі захисника прав і законних інтересів громадян, організатора боротьби з правопорушенням, включаючи їх профілактику, проведення правової пропаганди серед населення, а також перовиховання злочинця;

2) пошуковий – полягає у застосуванні юристом професійних навичок з установлення фактів, які мають юридичне значення, у збиранні

інформації, яка необхідна для вирішення юридичних справ;

3) реконструктивний – полягає в аналізі і узагальненні всієї зібраної юристом інформації з юридичної справи з метою відтворення уявної моделі ситуації, яка потребує правової оцінки;

4) комунікативний – відображає аспекти професійної діяльності юриста, які пов'язані з постійним спілкуванням з людьми: колегами, клієнтами, учасниками справи та з усіма тими, хто має відношення до справи;

5) організаційний – передбачає ефективну реалізацію юристом посадових повноважень, яка виражається у вольових діях з організації власної праці і всього колективу;

6) посвідчений – полягає у правильному документальному оформленні правових актів: рішень, постанов, протоколів, вироків та ін. [8, с. 416–417].

Усі ці аспекти характеризують професійну діяльність будь-якого юриста, але їх зміст та значущість залежать від конкретної юридичної професії. В кожній із професій ці аспекти діяльності юриста виявляються в різному наборі з неоднаковою інтенсивністю. Залежно від особистих якостей юриста вони отримують своєрідний, неповторний характер.

Г.В.Гребеньков вважає, що існує безліч професій, де такі поняття, як "обов'язок", "совість", "справедливість", не є головними у професійній діяльності людини. Можна бути блискучим музикантом чи фізиком, небайдужим інженером чи висококласним токарем, незважаючи на нестерпний і корисливий характер, користуватися репутацією відмінного фахівця. Приходячи в ці професії, люди не приносять ніяких присяг, не створюють кодексів честі тощо. Тут головна роль належить таланту, вмінню, майстерності і працьовитості.

Однак, стверджує Г.В.Гребеньков, в сфері громадського життя де однієї майстерності та навіть таланту недостатньо. Більше того, для професіоналів, що обрали діяльність, основною ознакою якої є постійне спілкування з людьми й особиста участь у їхніх долях, головним критерієм є ступінь внутрішнього сприйняття і збагачення ними таких етичних категорій, як совість, почуття обов'язку, справедливості, чесності та інші.

В основному, це професії, де об'єктом діяльності виступають права і законні інтереси людини. Поєднання можливості й обов'язку впливу на чужу долі накладає на представника такої професії підвищену відповідальність за свої дії та вчинки. Тут все має визначений сенс і значення: від мови вдаватися до прояву властивостей вищого професіоналізму.

Таким чином, він робить висновок, що юриспруденція – це сфера, що торкається найболючіших сторін людських відносин, тому що вона буває затребувана в тих випадках, коли справа стосується життя, здоров'я, волі, прав і законних інтересів людини [4, с. 42–43].

"Справжнім юристом – пише юрист-філософ А.П.Опусов, – не є той, хто стурбований тільки пунктуальним виконанням правових норм, фетишизує державу і закон і розглядає їх як кінець

мету своєї професійної діяльності. Юрист, який бажає відповідати своєму високому званню, подібний лікарю, який, у першу чергу, стурбований станом здоров'я хворого, прагне надати правову допомогу в межах і на основі закону кожній людині, чи то злочинець, особа, яка має нахил до правопорушень, чи то громадянин, який дотримується законів" [7, с. 143].

Таким чином, юрист повинен мати певні особисті і професійні якості. Так, І.В.Бризгалов виділяє такі якості в різних сферах діяльності:

- у *соціальной сфері* – намагання встановити істину, справедливість, гуманізм; чесність;

- у *пошуково-пізнавальній сфері* – спостережливість (цілеспрямоване сприйняття предметів та явищ через призму професійно-юридичної діяльності); уважність (увага у психічній діяльності до певних об'єктів);

- у *сфері реконструктивно-конструктивної діяльності* – вміння всебічно аналізувати отриману інформацію, формулювати гіпотези; творчий, оригінальний підхід до розв'язання завдань; проникливість;

- у *сфері засвідчувальної діяльності* – розвинуте писемне мовлення; вміння швидко узагальнювати інформацію; вміння письмово описувати юридичні явища;

- у *сфері організаційної діяльності* – самодисциплінованість, цілеспрямованість, наполегливість; організаторські здібності;

- у *сфері комунікативної діяльності* – емоційна врівноваженість, тактовність; уміння чітко формулювати свої думки [3, с. 34–35].

Учені [1] вважають, що випускник юридичного вищого навчального закладу як спеціаліст у сфері юриспруденції повинен мати соціальні, професійні, ділові, психологічні і педагогічні якості, до основних з яких відносяться:

- *освіченість* – розуміння наукового світу і закономірностей природи, суспільства, життя та діяльності людини, її розвитку і поведінки; наукове знання про самореалізацію людини в житті, її особисті можливості; потреба в постійному самовдосконаленні – самоосвіті, самовихованні саморозвитку; ознайомлення з загальнолюдською, вітчизняною і національною культурою; розуміння гуманістичних, демократичних, моральних та правових тенденцій і проблем розвитку світу і вітчизняного суспільства, своєї професії та її місця в житті суспільства та людей; бачення взаємозв'язку різних знань, сфер життя і професійної діяльності, їх цільність, необхідність усебічного підходу до вирішення їх проблем;

- *загальна вихованість* – загальнолюдські цінності життя і здоров'я, повага до прав та свобод людини, непохитність, незалежність і наполегливість у забезпеченні прав громадянам, любов до навколишнього середовища, до Батьківщини і сім'ї, висока моральна свідомість, гуманність, твердість

моральних переконань; громадянська зрілість та висока відповідальність; колективізм, готовність прийти на допомогу; прагнення до взаєморозуміння і співпраці між людьми незалежно від расової, національної, релігійної та соціальної належності;

- *професійна вихованість*: правосвідомість, почуття обов'язку, відповідальність за долю людей і доручену справу, професійна культура; повага до закону і дбайливе ставлення до соціальних цінностей правової держави, честі та гідності громадянина; чесність, порядність, нетерпимість до будь-якого порушення закону у власній професійній діяльності; любов до обраної професії, потреба в активній участі щодо захисту прав та свобод громадян;

- *загальна розвиненість*: розвинуті інтелектуальні, моральні і фізичні якості та здібності; здібність науково аналізувати соціально значущі проблеми та процеси; культура мислення та мистецтво логічного аналізу, знання їх загальних законів та вміння у письмовій і усній формі правильно їх застосовувати; культура мовлення, товариськість, спостережливість, урівноваженість, швидкість реакції, працездатність, витривалість; індивідуальна обдарованість, здібності;

- *професійна розвиненість*: воля до виконання свого обов'язку та прийнятих правових рішень; працьовитість, сумлінність, відповідальність, цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, самовладання, сміливість, стійкість (професійна, моральна, психологічна), надійність, мужність; організаційні, професійні та спеціальні здібності; професійно розвинені спостережливість, пам'ять, мислення, пильність та ін.; уміння здійснювати професійну діяльність в іншомовній сфері, а це означає гарне знання іноземної мови [1, с. 254–256].

Отже, розглянувши сучасний стан дослідження проблеми формування професійних якостей майбутніх юристів, ми можемо зробити висновок, що професійні якості юристів складають: справедливість; намагання встановити істину; гуманізм; чесність; спостережливість; уважність; уміння всебічно аналізувати отриману інформацію; творчий, оригінальний підхід до розв'язання завдань; проникливість; розвинуте писемне мовлення; дисциплінованість; цілеспрямованість; наполегливість; організаторські здібності; емоційну врівноваженість; тактовність; вміння чітко формулювати свої думки; комунікативність; освіченість; загальну вихованість; професійну вихованість; загальний розвиток та професійну розвиненість.

Таким чином, на сьогоднішній день усі вищі навчальні заклади мають ставити за мету формування професійних якостей засобами навчання всіх дисциплін. Викладачі повинні бути у постійних пошуках нових форм, шляхів і засобів, які б сприяли ефективному формуванню професійно-значущих якостей майбутніх фахівців-юристів.

Література

1. Беличева С.А., Беяева Л.И., Буданов А.В. Юридическая педагогика: Учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 / Под ред. проф. А.М.Столяренко. – М.: ЮНИТИ–ДАНА; Закон и право, 2004. – 895 с.

2. Біленчук П.Д., Сливка С.С. Правова деонтологія / За ред. акад. П.Д. Біленчука. – К.: АТІКА, 1999. – 320 с.
3. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія: Короткий курс лекцій. – 2-е вид., випр. – К.: МАУП, 2000. – 48 с.
4. Гребеньков Г.В., Фіолевський Д.П. Юридична етика: Навч. пос. – 2-е вид. – К.: Алерта, 2005. – 211 с.
5. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. пос. – 2-е вид., переробл. – К.: Знання, 2006. – 487 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
6. Кобликов А.С. Юридическая этика: Учебник для вузов. – 3-е изд., изм. – М.: Норма, 2005 – 176 с.
7. Опусов А.П. Введение в юридическую деонтологию. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 143.
8. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология: Учебник. – Харьков: Эспада, 2002. – 504 с.
9. Сливка С.С. Юридична деонтологія: Підручник. – К.: Атіка, 2001. – 304 с.
10. Шмоткін О.В. Юридична деонтологія. – К.: МНТУ, 1995.
11. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників: Навч. посіб. – К.: Знання, 2004. – 335 с. – (Вища освіта ХХІ століття).

THEORETICAL ASPECTS OF FORMATION OF PROFESSIONAL QUALITIES OF A FUTURE LAWYER

O.V. Mykhailenko

The author analyzes the present state of the problem of formation of professional qualities of a future lawyer. The article is devoted to the history of the law profession and its characteristics, the main professional qualities which future lawyers have to master. The problems to be solved are pointed out.